

*En ukendt diplomatisk udveksling mellem
Sten Sture og Ivan III*

OM SVERIGES PLADS I HABSBURGERNES
RUSSISKE DIPLOMATI 1488-93

AF
CARSTEN PAPE¹

Siden publiceringen af de Sveriges-relevante dele af Reimar Kochs Lybske Krønike i *Scriptores Rerum Svecicarum* i 1871,² Styffes indledning til fjerde bind af *Bidrag till Skandinaviens historia* fra 1875,³ og tre kejserlige diplomatiske instrumenter i Rydbergs *Sverges Traktater* i 1895⁴ har det været kendt, at der var et »svensk spor« i de forhandlinger, kejser Frederik III og sønnen Maximilian i 1488-93 førte med storfyrst Ivan III af Moskva om indgåelsen af et forbund vendt mod det jagiellonske fyrstehus i Polen, Litauen og Böhmen.⁵ Materialerne viste nemlig, at den kejserlige Ruslandsgesandt Georg von Thurn to gange besøgte Sverige på sine diplomatiske missioner til Moskva. I den forbindelse hæftede historikerne sig først og fremmest ved, at der fra habsburgsk side blev frem-

¹ Jeg vil gerne takke Carlsbergfondet for med et forskningsstipendium at have muliggjort en undersøgelse af dansk-russiske relationer under kong Hans, hvoraf nærværende artikel er et delresultat.

² Claudius Annerstedt (udg.), *Scriptores Rerum Svecicarum medii aevi*, bd. III:1, Uppsala 1871, s. 243 (SRS III:1).

³ C. G. Styffe, *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver*, bd. IV, Stockholm 1872, ss. clxviii, clxxii (BSH IV).

⁴ O. S. Rydberg (udg.), *Sverges traktater med främmande makter jemte andra dit hörande handlingar*, bd. III, Stockholm 1895, ss. 695-98 (ST III).

⁵ Særligt opmærksomme forskere kunne, som Styffe og Rydberg, have fundet oplysningerne om den svenske forbindelse i den tyske eller franske oversættelse af Karamzins Ruslandshistorie, e.g. N. M. Karamzin, *Geschichte des Russischen Reiches*, bd. 6, Riga 1824, ss. 173-74, samt i diplomfortegnelsen i E. M. Lichnowsky, *Geschichte des Hauses Habsburg*, bd. 8, Wien 1844 (se note 90). Von Thurns ambassade er ligeledes omtalt i et brev publiceret i *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, bd. 22, Stockholm 1837, s. 39 (HSH 22).

sat forslag om at gøre enten Maximilian eller sønnen Philip af Burgund til konge af Sverige. Noget forsøg på at indtolke det kejserlige Sveriges diplomati i en større politisk-diplomatisk sammenhæng blev ikke gjort, bortset fra at visse forskere anede rigsforstanderen Sten Stures hånd bag forslaget og så det som et led i dennes bestræbelser på at holde kong Hans borte fra den svenske trone.⁶ Enkelte historikere påpegede endvidere, dog uden at gå i detaljer, at Sture udnyttede situationen til gennem von Thurn at opnå en forlængelse af den bestående russisk-svenske fredsaftale hos Ivan III.⁷

Først Kjell Kumlien gik i en artikel fra 1963 ind i en nøjere undersøgelse af det habsburgske initiativ.⁸ Han fik placeret von Thurns to Sverigesbesøg kronologisk rigtigt i relation til hans Moskvarejser⁹ og publicerede en mere korrekt læsning af to af de af Rydberg offentliggjorte dokumenter fra det kejserlige kancelli. Noget af artiklen gik med at diskutere dateringen af dokumenterne – en gammel, endnu ikke afsluttet forskningsdiskussion¹⁰ – men i slutningen af teksten fremsatte Kumlien antydningvis det synspunkt, at man kun kunne forstå årsager og motiver til Maximilians tronprætentioner i Sverige, når disse blev set i lyset af habsburgernes overordnede europæiske politik i årene omkring 1490. Målet med åbningen over for Sverige var kort fortalt at inddrage landet i det alliancesystem, den designerede kejser var i færd med at opbygge mod jagiellonerne i almindelighed og Polen i særdeleshed.

Kumliens fortjeneste lå i, at han i skitseform fik placeret Sverige på dets rette plads i historien om det tysk-russiske forbunds indgåelse. Desværre inddrog han ikke det russiske kildemateriale i sin undersøgelse. Materialet er ikke stort, men det rummer vigtige informationer, der tillader en mere fyldestgørende behandling af episoden end den, forsk-

⁶ Sven Ulric Palme, *Sten Sture den äldre*, Stockholm 1950, s. 187; Paul Sjögren, *Ätten Posse. Studier och undersökningar. Förste delen, intill år 1500*, Uppsala 1950, ss. 202-3; Salomon Kraft, *Sveriges historia till våra dagar*, bd. III:2, Stockholm 1944, s. 238; Kellerman gør ikke Sture til initiativtager til forslaget, men bruger historien om den habsburgske forbindelse til at vise, at Sture omkring 1490 stod på højden af sin magt og endog synes at have haft »ett vänskapligt förhållande« til Maximilian (Gösta Kellerman, *Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan*, bd. 1: Under äldra Sturetiden 1470-1497, Uppsala 1935, s. 165).

⁷ Styffe i BSH IV, s. clxviii; Sjögren, s. 203; Kraft, s. 238.

⁸ Kjell Kumlien, »Maximilian I av Habsburg och Sten Sture den äldre«, i Gunnar T. Westin et al. (red.), *Historiska studier tillägnade Folke Lindberg 27 augusti 1963*, Stockholm 1963, ss. 35-48.

⁹ Kumlien, s. 41. Dog er der en trykfejl i højre kolonne, hvor årstallet efter 12/4 og 6/5 skal være 1492, ikke som trykt 1491.

¹⁰ Se fx Elke Wimmer, »Livland – ein Problem der habsburgisch-russischen Beziehungen zur Zeit Maximilians I?« i Norbert Angermann (Herausg.): *Deutschland-Livland-Russland. Ihre Beziehungen vom 15. bis zum 17. Jahrhundert. Beiträge aus dem historischen Seminar der Universität Hamburg*, Lüneburg 1988, s. 93.

ningen hidtil har leveret. Centralt i så henseende står kildernes oplysninger om et usædvanligt og dermed betydningsfuldt gesandtskab, Sten Sture på et tidspunkt mellem 1. september 1490 og 31. august 1491 sendte til Rusland. Det usædvanlige bestod i, at gesandtskabet gik til storfyrst Ivan III selv i Moskva og ikke til hans statholdere i Novgorod, der ellers var svenskernes normale forhandlings- og traktatpartnere, og at storfyrsten rent faktisk imødekom den svenske gesandts andragende og meddelte Sten Sture sin afgørelse med en højtprofileret russisk svar-ambassade.¹¹ Det var således ikke korrekt, når Kumlien skrev: »Tydligt är, att von Thurn inte varit i stånd att trots bemödanden åstadkomma någonting vare sig för Sverige eller Livland hos den iskallt realistiske moskovitiska storfyrsten.«¹² Ivan III var rigtignok en iskold realist – men netop derfor imødekom han det svenske andragende.

Den diplomatiske udveksling mellem Sture og Ivan III i 1490-91 er så godt som ukendt i forskningen,¹³ men når først den er etableret som historisk kendsgerning og indlæses i det kendte kildemateriale, bliver den en nøgle til en mere korrekt forståelse af Sveriges plads som genstand for og medaktør i det habsburgsk-russiske diplomati samt, ikke mindre vigtigt, af de internt-svenske konflikter, det affødte.

¹¹ Gesandtskaberne omtales under år 6999 efter byzantinsk tidsregning, der havde årsskifte 1. september, i S. O. Šmidt (red.), *Opisi Carskogo archiva XVI veka i archiva Posol'skogo prikaza 1614 goda*, Moskva 1960, s. 118 (Opisi 1614) samt i S. O. Šmidt (red.), *Opis' archiva Posol'skogo prikaza 1626 goda*, vyp. 1, čast' I, Moskva 1977, s. 243 (Opis' 1626). Disse to publikationer er registranter over tsarens arkiv udarbejdet i hhv. 1614 og 1626. Som sådan er de nok lapidariske af indhold, men refererer til gengæld til dokumenter, der på det pågældende tidspunkt rent faktisk forefandt i arkivet som levn fra Moskva-fyrsterens diplomatiske aktiviteter.

Desuden omtales det svenske gesandtskab af von Thurn i Moskva-kancelliets referat af hans første møde med Ivan III under hans anden Moskva-rejse i *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s imperieju rimskoju*, tom I (s 1488 po 1594 god) = *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevnej Rossii s deržavami inostrannymi*, čast' pervaja: Snošenija s gosudarstvami evropejskimi, Sankt-Peterburg 1851, sp. 76 (PDS I). Denne publikation er den storfyrstelige forvaltnings afskrift og oversættelse til russisk af samtlige ind- og udgåede dokumenter og taler vedrørende de diplomatiske forbindelser med Det tysk-romerske Rige i perioden 1488-1594, hvad der i mange henseender gør den til en enestående præcis kilde – dog med den mindre begrænsning, at det til tider kan være vanskeligt at retablere vestlige dokumenters oprindelige formuleringer fra oversættelsen til russisk.

At den svenske gesandt var helt i Moskva, fremgår af Opis' 1626 samt af PDS I, sp. 76, hvor von Thurn uimodsagt minder Ivan III om, at svenskernes gesandt havde været »hos Deres Højhed.« Ifølge de i denne henseende meget pålidelige russiske krøniker var Ivan III ikke borte fra Moskva i den pågældende periode.

¹² Kumlien, s. 46.

¹³ Det svenske gesandtskab omtales ganske kortfattet af Harald Cosack i hans stadig yderst værdifulde »Livland und Russland zur Zeit des Ordensmeisters Johann Freitag,« *Hansische Geschichtsblätter* 48, 1923, XXVIII, ss. 1-60; 51, 1926, XXXI, ss. 72-115; 52, 1927, XXXII, ss. 81-121, her 51, 1926, XXXI, s. 98, hvorfra Kraft tydeligvis har sit kendskab til det (Kraft, s. 23). Ivan III's svar-gesandtskab er derimod helt ukendt i forskningen.

1.

Freden på den svensk-russiske grænse i Karelen blev løbende opretholdt af relativt kortfristede fredsaftaler afsluttet mellem Sverige og Novgorod på basis af den oprindelige Nöteborgtraktat fra 1323. Den i nærværende sammenhæng seneste aftale blev indgået i 1487 med en løbetid på fem år frem til 6. december 1492.¹⁴ Aftalen synes dog ikke for alvor at have bragt ro på grænsen. Arild Huitfeldt skriver i sin *Danmarkskrønike*, at Sten Sture i 1488 modtog paven's bandbulle i den såkaldte morgengavesag, mens han var »udi Finland imod de Rytzer opdragen, som dér gjorde indfald,«¹⁵ en oplysning, han formentlig havde fra Olaus Petris *Svenska Chronica*.¹⁶ I 1490 beskrev en gruppe bønder fra Kemi i Österbotten i et langt brev til det svenske rigsråd russiske overgreb helt tilbage til Erik Axelssens (d. 1481) tid som hovedsmand på Viborg.¹⁷ Året forinden, hed det – altså formentlig i 1489 – havde russerne igen hærget området og ihjelslået fjorten personer. Bønderne havde klaget til rigsrådet, der havde bestemt, at russerne fremover ikke måtte komme nærmere end byen Turka to mil oppe ad Uleå. Da dette alligevel skete, gik den finske foged ud mod dem, tog enogtyve russere til fange og halshuggede sytten af disse.

Hændelsen var tilsyneladende ikke helt utypisk for relationerne i vildmarken. Umiddelbart før jul 1492 kom der fire russiske ryttere fra Kexholm – hovedbyen i russisk Karelen – til Viborg »och klagade at XVI theris bönder wortte slagna i hiæl nw i höst næst forliden widh sancte michels tiid i norrebotn, och somme hethas skule en nw wara ther i fængilse,«¹⁸ og i februar 1493 skrev Åbobispen Magnus Stiernkors om

¹⁴ Reinh. Hausen (udg.), *Finlands Medeltidsurkunder*, bd. V (1481-1495), Helsingfors 1928, 4148 (FMU). Den første traktat, hvis tekst er kendt, stammer fra 1468 (FMU, bd. IV [1451-1480], Helsingfors 1924, 3356). Imellem disse to traktater kendes endvidere en aftale af 1473 (FMU IV, 3541) og en af 1482 (FMU V, 3900). Efter Moskvas indlemmelse af Novgorod i 1478 vedblev byen at være traktatpartner med Sverige, men nu på vegne af Ivan III.

¹⁵ Arild Huitfeldt, *Danmarks Riges Krønike. Kong Hans' Historie*, 1599, København 1977, s. 87. Stures tilstedeværelse i Finland bekræftes af FMU V, 4179, 4182, 4185, 4199, 4213. Se også Kjell-Gunnar Lundholm, *Sten Sture den äldre och stormännen*, Lund 1956, s. 253. At Finlandsrejsen skyldtes russerne, hævdes ligeledes af Kellerman, s. 157, samt af Styffe i BSH IV, s. clxv med reference til kilde no. 87, der dog ikke omtaler disse. Sture var ligeledes i Finland i 1490 og 1491, men det er formentlig overdrevet, når Styffe om sidstnævnte rejse hævder, at det var for at gøre et nyt forsøg på at sikre rigets østgrænse (s. clxviii).

¹⁶ E. M. Fant (udg.), *Scriptores Rerum Suevicarum Medii Aevi*, bd. I:2, Uppsala 1818, s. 327 (SRS I:2).

¹⁷ FMU V, 4286. Hertil Styffe i BSH IV, s. clxv1.

¹⁸ FMU V, 4460. De fire russere havde ikke andre opdrag, hvilket viser, at den russiske side ligeledes tog hændelsen alvorligt. For Åbobispens latinsksprogede, men enslydende udlægning af sagen, se FMU V, 4458.

Ivan IIIs forskellige diplomatiske krav til Sverige »Saa och fore thet folch, som halshuggit bleff i Norrebotn i en felig dagh och then skade the ther fingo.«¹⁹ Det var formentlig denne begivenhed, ærkebisp Jakob Ulvsson refererede til, da han i efteråret 1494 skrev til Sten Sture: »ider drager wel till minnes hwre the gode herrer rykesens radh haffua mestedelen i hwar herredagh, *besynnerlig syden hans Reen loth affhugge the rysser*, rath eder hwre i skole lade forware then landzende [= Finland].«²⁰

Episoder som disse kan synes ubetydelige i betragtning af vildmarkens enorme udstrækning, men sådan blev de ikke opfattet af parterne. Alene det, at Kemibøndernes klage blev forelagt og behandlet af selve rigsrådet, viser noget om den betydning, man på svensk side tillagde konflikterne. Oplysningen om den russiske henvendelse ved juletid 1492 stammer fra Magnus Stiernkors, og grunden til, at han opholdt sig på Viborg og således kunne opleve den personligt, var, at rigsrådet og rigsforstanderen gentagne gange havde bedt ham tage til Viborg vinteren over med sine svende for at forstærke garnisonen dér i tilfælde af et russisk angreb.²¹ Stiernkors skrev ved en anden lejlighed til Viborghøvedsmanden Nils Eriksson, at det var bedre at tage et vintermøde med russerne, »En wij skullom sla wp eeth openbare krygh och örlich med them.«²²

En væbnet konflikt med den store nabo i øst har således i svenske ledelseskredse været opfattet som en nærliggende trussel, og et middel til at undgå en sådan konflikt måtte være højt prioriteret af rigsforstan-der og rigsråd.

2.

Habsburgerne havde i alt tre gesandtskaber i Moskva for at etablere diplomatiske relationer med Ivan III's fremvoksende Moskvastat. I slutningen af 1488 sendte kejser Frederik III ridderen Nikolaj Poppel af sted til storfyrsten med et opdrag, der primært lød på at skabe en ægte-skabelig forbindelse mellem de to fyrstehuse.²³ Poppel meddelte ved sin

¹⁹ FMU V, 4475.

²⁰ FMU V, 4573. Min kursiv-CP.

²¹ FMU V, 4458 samt, om Stures begæring, 4488.

²² FMU V, 4435.

²³ Habsburgernes russiske diplomati er beskrevet i en række værker, herunder J. L. I. Fennell, *Ivan the Great of Moscow*, London 1961, passim; Hermann Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I: Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, bd. 1, München 1971, ss. 303-317; Cosack 1926, passim; V. N. Baljazin, »Politika Ivana III v jugo-vostočnoj Pribaltike«, *Vestnik Moskovskogo universiteta*, serija IX: Istorija, 1964:6. En kortfattet, men

afrejse fra Moskva, at han ville rejse tilbage gennem Sverige og Danmark.²⁴ Om dette virkelig er sket, kan ikke belægges kildemæssigt, men hvis det er tilfældet, kan man i begge lande allerede i 1489 have haft en vis viden om, at der var tilnærmelser i gang mellem Det tysk-romerske Rige og Moskvastaten.

Poppels besøg affødte en russisk svar-ambassade, der i juli 1489 fik foretræde for Frederik III og Maximilian på rigsdagen i Frankfurt. Det er formentlig ved denne lejlighed, at Maximilian, der nu overtog det russiske diplomati fra faderen, fik ideen til at bruge den moskovitiske storfyrste som allieret i sin kamp mod det jagiellonske fyrstehus. Kong Matthias Corvinus af Ungarn lå for døden, og da både habsburgerne og jagielloneren Vladislav af Böhmen gjorde krav på hans krone, var et storpolitisk opgør under opsejling.²⁵ Følgelig sendte Maximilian i foråret 1490 sin diplomat Georg (Jörg) von Thurn til Moskva i selskab med de hjemvendende russiske gesandter for at foreslå og indgå en anti-jagiellonsk forbundstraktat.²⁶

Von Thurn ankom til Moskva den 16. juli 1490, fik afsluttet den ønskede traktat, og forlod byen igen den 19. august sammen med et russisk gesandtskab, der skulle bringe Ivan III's beseglede traktatbrev til Maximilian.²⁷ Rejsefællernes veje skiltes imidlertid, da von Thurn benyttede tilbagerejsen til sit *første Sverigesbesøg*. De russiske gesandter ankom alene til Lübeck den 12. oktober og forblev dér, til von Thurn indfandt sig i hansestaden den 15. februar 1491.²⁸ Hans besøg i Sverige fandt med andre ord sted mellem midten af september 1490 og slutningen af januar 1491.²⁹

Vi kender ikke von Thurns opdrag, idet hans fuldmagt ikke er bevaret. Kilderne til hans næste Moskvabesøg gør det imidlertid nærliggen-

særdeles grundig historiografisk gennemgang med et meget detaljeret noteapparat findes i Wimmer. Poppel havde faktisk været i Moskva en gang tidligere, men det er omstridt, om han rejste som privatperson – hvilket han selv hævdede – eller var udsendt i Frederik III's ærinde (Wimmer, s. 56).

²⁴ PDS I, sp. 8.

²⁵ Corvinus havde på tidspunktet for rigsdagen i Frankfurt fået et slagtilfælde i Wien. Han døde 6. april 1490, hvorefter den ungarske rigsdag udnævnte Vladislav til konge (Wimmer, s. 63-64).

²⁶ Om von Thurn, se Walter Höflechner, *Die Gesandten der europäischen Mächte, vornehmlich des Kaisers und des Reiches 1490-1500*, Wien 1972, ss. 83-86. Han optræder i de russiske kilder under navnet Delator efter hans italienserede navneform della Torre.

²⁷ PDS I, sp. 24 og 34.

²⁸ PDS I, sp. 63 (*na Fedorove nedele vo vtornik*).

²⁹ I et brev skrevet ved nytårstid 1491/92 meddeler Åbobispen, at von Thurn var i Sverige »fore eeth aar [siden]« (FMU V, 4453). Eftersom Sture ankom til Finland i slutningen af september 1490 (FMU V, 4308), er det muligt, at hans møder med von Thurn har fundet sted dér – men vi ved det ikke.

de at slutte, at han skulle undersøge, om Sverige sammen med ordensstaterne i Livland og Preussen kunne inddrages i en mere omfattende anti-polsk alliance, hvis formål var at fravriste Polen overhøjheden over Den tyske Orden og besiddelsen af Vestpreussen med byerne Danzig, Thorn, Stettin og Elbing og i stedet underlægge dem Imperiet.³⁰ Om Maximilian allerede på dette tidspunkt var kommet på idéen om at få sig selv eller sønnen Filip af Burgund kronet til konge af Sverige er uvist. Det kan rent faktisk være von Thurn, der har undfanget den under besøget – måske tilskyndet af Sten Sture, der kunne være stærkt interesseret i at have en fjerntboende monark over sig i stedet for kong Hans, eller måske snarere i at forplumre forhandlingerne om kongens indsættelse i Sverige ved at sætte andre tronprætendenter i spil.³¹ Kreditivbrevet til von Thurns andet Sverigesbesøg i efteråret 1491 er stilet til Sture, bisperne samt en række slotshøvedsmænd, altså personer, der i givet fald skulle inddrages i beslutningen, og der er grund til at tro, at listen er blevet udarbejdet under gesandtsens første Sverigesbesøg. Den passer nemlig, hvad angår fordelingen af personer på slotslen, på 1490, men ikke på 1491.³²

Sten Sture og rigsrådet har på deres side grebet den enestående mulighed, som den kejserlige gesandts besøg og Maximilians nyetablerede diplomatiske relationer med Ivan III gav dem for at få gjort noget ved deres russiske problem. Vi ved med sikkerhed, at de rejste spørgsmålet over for von Thurn, for ifølge dennes senere beretning til Ivan III fortalte svenskerne ham, at de led »mange krænkelser« af deres russiske naboer.³³ Von Thurn har omvendt set en gylden chance for dels at få udvirket fred mellem Rusland og Sverige – en nødvendighed, hvis begge parter skulle deltage i en anti-polsk koalition³⁴ – dels at fremme de habsburgske interesser i Sverige ved at gå i brechen for landet over for russerne og dermed demonstrere Maximilians indflydelse på Ivan III. Også dette ved vi med sikkerhed, for Magnus Stiernkors skrev året efter, at von Thurn under besøget i Sverige »alffwarliga loffuade« at »forarbe the ther om ath thet motthe koma i en lengre dagh [= freds-

³⁰ PDS I, sp. 69 ff; Cosack 1926, s. 98; Baljazin, ss. 85, 89-91; Wiesflecker, s. 314; N. A. Kazakova, *Russko-livonskie i russko-ganzejskie otnošenija. Konec XIV-načalo XVI veka*, Lenin-grad 1975, s. 175.

³¹ Således antydningvis Palme, s. 187, og Sjögren, s. 202.

³² Kumlien, ss. 39-40, 42-43.

³³ »[O]ne mi skazyvali, veliki obidy sobe ot rubežnych zeml' tvoego Gosudarstva« (PDS I, sp. 76).

³⁴ Paul Karge, »Kaiser Friedrich's III. und Maximilian's I. ungarische Politik und ihre Beziehungen zu Moskau. 1486-1506«, *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 9, 1893, I, ss. 274-5.

aftale] med the rydzer.«³⁵ Det var med stor sandsynlighed von Thurn, der opfordrede Sture til at sende en gesandt direkte til Ivan III for at opnå en løsning på problemerne, for kun på denne måde kan vi forklare den usædvanlige svenske ambassade til Moskva. Svenskerne havde ikke direkte diplomatisk adgang til den moskovitiske storfyrste og ville næppe have sendt gesandten til Moskva på egen foranledning. Vi må ligeledes antage, at von Thurn har givet den svenske gesandt en anbefalingskrivelse med til Ivan III for at overtøde denne om den habsburgske interesse i en russisk imødekommelse af det svenske andragende.

Lovede svenskerne den kejserlige gesandt noget til gengæld? Et bestemt udsagn i von Thurns beretning til Ivan III under hans andet Moskva-besøg antyder, at det var tilfældet. Udsagnet er svært oversætteligt, fordi det enten er blevet afleveret på tysk eller italiensk og derefter oversat til russisk af en udlænding i storfyrstens tjeneste, eller fordi von Thurn selv har fremført det på gebrokkent slavisk.³⁶ En forsigtig oversættelse lyder, at Maximilian »har indgået en bekræftet forståelse i kongeriget Sverige med deres [=svenskernes] høvedsmand Sten Sture og med slotshøvedsmændene, og [Maximilian] forventer urokkeligt, at Sverige skrider til handling.«³⁷ Udsagnet optræder midt i et afsnit af beretningen, der omhandler diplomaternes sikkerhed på deres rejser mellem Maximilian og Ivan III. Von Thurn meddeler herunder storfyrsten, at Maximilian vil tage skridt til at hævne den danske konges ærekrænkende behandling (*besčestie*) af storfyrstens gesandter,³⁸ at rense

³⁵ FMU V, 4453.

³⁶ Von Thurn menes at have kunnet slovensk eller slovakisk (Höflechner, ss. 83-84). Kernen i Ivan III's diplomatiske korps bestod af en række grækere, der var kommet til Moskva i hans hustru Zoë Palaiologas følge efter først at have opholdt sig i Rom i en årrække. De kunne derfor kommunikere på italiensk og latin, men deres russisk var til lært og formentlig ikke ganske perfekt. Se Gustave Alef, »Diaspora Greeks in Moscow«, *Byzantine Studies/Études Byzantines* 6, 1979, og E. Skržinskaja, »Kto byli Ralevy, posly Ivana III v Italiju. (K istorii italo-russkich svjazej v XV veke)«, i N. E. Nosov, V. I. Rutenburg og A. A. Fursenko (red.), *Problemy istorii meždunarodnyh otnošenij. Sbornik statej pamjati akademika E. V. Tarle*, Leningrad 1972.

³⁷ »...prinjal osnovannoe razumenie v Korolevstve Svejskom s upravitelem ich s Stenstorum i s votčiči zemskimi, i čaet [Maximilian] nepodvižno, čto Svieju dejstvovati imat'« (PDS I, sp. 76). Udtrykkene »bekræftet forståelse« og »skrider til handling« er dog åbne for fortolkning. Jeg bruger »slotshøvedsmændene« for *votčiči zemskimi*, fordi der formentlig er tale om de samme personer, som er anført i kreditivbrevet til von Thurns andet Sverigesbesøg (jf. ovf.), og fordi zemskimi antyder personer med territoriale forvaltningsbeføjelser.

³⁸ De russiske gesandter på vej til Maximilian skrev fra Lübeck den 14. november 1490 til Ivan III, at de havde forberedt sig på at fortsætte rejsen uden von Thurn (der var i Sverige), men at byrådet havde fortalt dem, at Kongen af Danmark og fyrsterne af Mecklenburg lå i baghold efter dem. Ligeledes berettede de, at en polsk gesandt var kommet fra kongen til Lübeck og havde forsøgt at udfrigte dem (PDS I, sp. 62-63). Ifølge Reimar Koch skulle von Thurns rosende omtale af Sten Sture under den videre rejse fra Sverige

søvejen mellem Ivan III's besiddelser og Imperiet (formentlig for sørøvere), og at tøjle Gdansk og »deres« (formentlig polakkernes) øvrige stæder ved Østersøen.³⁹ Det er derfor nærliggende at antage, at det svenske rigsråd over for von Thurn har indvilliget i at medvirke til disse foranstaltninger.⁴⁰

3.

Den svenske gesandt ankom som nævnt til Moskva på et tidspunkt mellem 1. september 1490 og 31. august 1491 (jeg skal nedenfor argumentere, at det skete i forsommeren 1491).⁴¹ Hvad han helt præcist anmodede Ivan III om, fremgår af von Thurns beretning til Ivan III under hans andet Moskvabesøg. Ifølge beretningen havde von Thurn undervejs til besøget modtaget et brev fra Sten Sture, der meddelte, at en svensk gesandt havde besøgt storfyrsten »for underdanigt at anmode om en retlig afgørelse af problemerne på grænsen« (*o upravach o porubežnych biti čelom*). Som svar på denne anmodning havde storfyrsten givet svenskerne »en frist på to år fra denne jul til at gøre ret og skel i grænseområderne« (*im srok učinil ot sego Rožestva Christova dva godu, uprava dati porubežnym zemljam*).⁴² Indrømmelsen er usædvanlig, i og med at en toårig forhandlingsfrist begyndende i julen 1491 ville være asynkron med den bestående fredsaftale fra 1487, der skulle udløbe i december 1492.⁴³ Hvordan skal vi tolke dette?

have irriteret kong Hans og »holstenerne« (hertug Frederik?) så stærkt, at han ville have været i fare, hvis han ikke var blevet advaret. Da han senere forlod Lübeck sammen med den russiske gesandt, skete det, efter advarsel fra en fremstående holstener, under stærk eskorte (SRS III:1, ss. 243-44). Omtalen af den polske gesandt giver sikkert nøglen til episoden. Von Thurn kunne således berette, at kongen af Danmark og kongen af Polen havde udstedt en ordre om ikke at lade nogen gesandt mellem Maximilian og Ivan III slippe igennem (PDS I, sp. 75). Hvis oplysningerne om hertugerne af Mecklenburg er korrekte, har de hurtigt fået kontraordre af Maximilian (PDS I, sp. 75).

³⁹ Den russiske kilde bruger ordet *ukropit*. Da et sådant ord imidlertid ikke eksisterer, går jeg ud fra, at der er tale om en fejlskrivning af *ukrotit* = tøjle, tæmme. Jeg har ikke fundet noget belæg for, at de vestpommerske hansestæder skulle have generet de russiske diplomater, men alene det forhold, at de hørte under Polen, og at Gdansk havde en særlig fred med Danmark, har kunnet motivere Maximilians forholdsregler. Bemærk også de russiske diplomaters omtale af en polsk gesandt til kong Hans i note 38.

⁴⁰ Karge, s. 275, når samme konklusion.

⁴¹ Om dateringen, se note 11. Da von Thurn først kom til Sverige i det tidlige efterår 1490, må tidspunktet for gesandtskabet under alle omstændigheder ligge et pænt stykke efter 1. september, der i den russiske kilde blot anvendes til at angive begyndelsesdatoen på det år, gesandtskabet fandt sted.

⁴² PDS I, sp. 76.

⁴³ Kilderne giver ingen anledning til tvivl om, at den tidsmæssige placering af den tilståede time-out vitterlig var skæv i forhold til den eksisterende fred og altså forlængede denne. Von Thurns audiens hos Ivan III på hans andet Moskvabesøg, hvorunder han

Svaret findes efter alt at dømme i et bestemt forhold, der gjorde sig gældende i de freds- og stilstandsftaler, Novgorod løbende indgik med Sverige, Livland og hanseaterne, fra 1478 på vegne af Ivan III.⁴⁴ Ved aftalernes indgåelse var det ofte nødvendigt at indkapsle uløste uoverensstemmelser ved at henskyde dem til særskilt drøftelse og afgørelse på et møde (*s'ezd*) mellem repræsentanter for de to sider, der skulle afholdes på et i traktatteksten fastsat tidspunkt i traktatens løbetid. De svensk-russiske aftaler, der omtales i nærværende artikel, er gode eksempler på dette forhold, idet de alle stipulerer sådanne møder. Desuden bestemmer de, at freden skal holdes, selvom man ikke kommer overens på

refererede Sten Stures informationer vedrørende det svenske gesandtskab for storfyrsten, fandt sted den 26. november 1491, så når forhandlingsfristen i referatet af samtalen beskrives som to år »fra denne jul,« må dette tolkes som to år fra julen 1491. Samtidig fremgår 1487-traktatens datering og løbetid krystallklart af selve traktatteksten, der ikke muliggør fejllæsning eller nødvendiggør skøn. Aftalen er indgået »na Godes gebort dwsent IIII hwndert LXXXVII jaar, in deme mane novembri,« og løbetiden er »van sancte Nicolai dage in den herwest [6. december] bet to sancte Nicolai dage in den herwest v jaren« (FMU V, 4148). Da russerne brugte september-nytår, er der sammenfald mellem den russiske og svenske datering.

⁴⁴ Russerne skelnede mellem begreberne *mir*, »fred,« og *peremirie*, hvis moderne betydning »våbenstilstand« eller »våbenhvile« nok skal modificeres, når talen er om middelalderen. Goetz oversætter det tilsvarende tyske begreb *Beifrieden* med »befristete Frie-den« (Leop. Carl Goetz, *Deutsch-Russische Handelsverträge des Mittelalters*, Hamburg 1916, s. 5), mens Tiberg, muligvis inspireret af Goetz, oversætter *peremirie* med »a peace at set terms« altså »fred med fastsat begyndelses- og sluttermin« (Erik Tiberg, *Moscow, Livonia and the Hanseatic League, 1487-1550*, Stockholm 1995, s. 8). I nærværende artikel anvendes det relativt neutrale »stilstand«. På latin optrådte begrebsparret som henholdsvis *pax* og *treuge* (i pluralis), hvilket er interessant, fordi *treuge* ligesom det russiske *srok* også kan betyde »frist« eller »udsættelse« (*Glossarium til medeltidslatinet i Sverige*, vol II, fasc. 6, Stockholm 2002). Desværre er den russiske brug af begrebsparret ikke ganske entydig, og det kan være svært at forstå, hvorfor nogle aftaler for russerne er fredsftaler, mens andre er stilstandsftaler. For eksempel kan man ikke af traktaternes løbetid udlæse noget herom. Såvel den tiårige fredstraktat af 1481 mellem Livland og Novgorod (*Akty, otnosjaščiesja k istorii Zapadnoj Rossii, sobrannnye i izdannnye Archeografičeskoj kommissieju*, bd. 1: 1340-1506, Sanktpeterburg 1846 [Slavistic Printings and Reprintings 261/1, Haag-Paris 1971], 75 [AZR]) som den tyveårige aftale af 1472 mellem hansestæderne og Novgorod (Goetz, ss. 214-15) beskrives således som en *peremirie*, mens den samtidige tiårige fred mellem Livland (minus Dorpat) og Pskov, hvis tekst er gået tabt, i 1. Pskovkrønike kaldes en *mir* (*Polnoe sobranie russkich letopisej*, tom 5, vyp. 1, Moskva 2003, s. 79. Jfr. Kazakova, s. 163 og Cosack 1923, s. 6, note 9). Det samme gør en 30-årig aftale, Dorpat i 1474 indgik med Novgorod og Pskov (AZR, 69 = S. N. Valk, *Gramoty Velikogo Novgoroda i Pskova*, Moskva-Leningrad 1949, 78 [GVNP]). De fire svensk-russiske traktater, der omtales i nærværende artikel (note 14), optræder i de svenske eksemplarer som fredsftaler, til trods for, at for eksempel 1473-aftalen kun gjaldt et enkelt år (1468: *en fast oc stadug fridh*; 1473: *en fastär fredh*; 1482: *en fast fret*; 1487: *enen fasten frede*. I 1497-traktaten, der falder udenfor rammerne af nærværende artikel, hedder det tilsvarende på latin *firmam pacem* [FMU VI, 4734]). Det skyldtes formentlig, at de alle henviste til den oprindelige Nöteborgtraktat af 1323. De tilsvarende russiske traktatbreve kendes ikke, men da der må have været tekstoverensstemmelse mellem de to siders eksemplarer, kan det antages,

møderne.⁴⁵ Det samme gør eksempelvis en toårig stilstand – »eynen bivrede to twen yaren« – som Novgorod og Hanseforbundet indgik i 1466, efter at man trods langstrakte forhandlinger ikke havde kunnet opnå enighed om en egentlig fornyelse af en seks-årige stilstand, der var udløbet året før.⁴⁶ Aftalen opretholdt de normale handelsrelationer, men tilføjede følgende bestemmelse: »Und yn dussen twen yaren und byfrede sollen komen to Grote Nowgarden Dutsche boden, erlike lude ... und sollen sprecken van clegeliken saken. Werden se des eyns, so ys id gud; werden se des nicht eyns, so sollen de boden van beden parthen hebn eynen renen wech [*via munda*, dvs. uhindret rejse] to komende und to varende sunder allerleye bohendiceit...«⁴⁷

I 1481 indgik Rusland og Livland en tiårig stilstandsftale, hvori man ser en skærpet variant af ovennævnte bestemmelser.⁴⁸ Traktaten stipulerede, at der inden for de første to år af dens løbetid skulle afholdes op til tre møder med repræsentanter for begge sider, der skulle give en retlig prøvelse (*ispravu dati*) af diverse stridsspørgsmål. Hvis ikke problemerne blev løst på disse møder, ville stilstandsftalen bortfalde.⁴⁹ De tre *s"ezd*y blev vitterlig holdt i Narva i årene 1481-83. På det sidste af møderne bekræftedes stilstanden for endnu to år.⁵⁰ Det samme skete i årene 1485,⁵¹ 1487,⁵² 1489⁵³ og sandsynligvis 1491, hvor den oprindelige afta-

at russerne i deres tekst har anvendt den faste vending *krepkij* eller *tvěrđyj mir* = »fast fred« (F. P. Sergeev, *Russkaja terminologija meždunarodnogo prava XI-XVII vv.*, Kišinëv 1972, s. 18).

⁴⁵ Den russiske betegnelse *s"ezd* oversættes i forskellige samtidige traktater til tysk med »en dach« (FMU V, 4148) og til svensk med »ett mödhe oc herredag« (FMU V, 3900). Mødedeltagerne benævnes henholdsvis »čestnye ljudi« (AZR, 75), »erlike lude« (*Hanserecess*, zweite Abtheilung, bd. 5, Leipzig 1888, 746. [HR II/5]), »gude lude« (FMU V, 4148) eller »godhe män« (FMU V, 3900), og formålet med møderne er at »ispravu dati i vzjati« (AZR, 75), »uprava dati« (AZR, 75), »recht geuen unn nemen« (FMU V, 4148), »göre rätt oc tage rätt« (FMU V, 3900), »rätte ouer the, som orett giort hafua« (FMU IV, 3356), »giffue rätt och hämdä ... pa alle klagelige saker och käremol, som hwar hafuer till annen pa bodhe sider« (FMU IV, 3541) eller »geven ... recht over alle clegelik sake« (HR II/5, 746). I 1468-aftalen mellem Sverige og Novgorod fastsættes antallet af mødedeltagere til seks fra hver side (FMU IV, 3356).

⁴⁶ HR II/5, 745.

⁴⁷ HR II/5, 746. Aftalens ordlyd bygger på en syvårig stilstand fra 1450 (GVNP, 74).

⁴⁸ Det følgende efter Kazakova, ss. 163-71, og Cosack 1923, ss. 11 ff. 1481-traktaten er trykt i AZR, 75. Der blev samtidig indgået tiårige aftaler mellem Livland-Pskov og Dorpat-Pskov, der dog ikke er bevaret.

⁴⁹ AZR, 75, s. 96, venstre spalte, linie 4.

⁵⁰ Cosack 1923, s. 21, note 57.

⁵¹ Cosack 1923, s. 33.

⁵² Cosack 1923, s. 56.

⁵³ I 1489 ønskede højesteren således ordensmesteren til lykke med stilstandsftalen med Novgorod og Pskov. Se [Eduard Napiersky (udg.)], *Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae*, zweiter Teil, Riga og Dorpat 1835, 2259. Også Cosack 1926, s. 78.

le skulle være udløbet.⁵⁴ Den må være blevet betragtet som ophævet allerede i 1483, for hver gang de toårige forhandlingsfrister skulle fornyes, var der i Livland stor frygt for russernes intentioner.⁵⁵ Grunden til, at man over en årrække fornyede stilstanden med to-årige intervaller, må være, at man ikke opnåede forlig hverken på de oprindelige tre møder eller i løbet af de efterfølgende forhandlingsrunder, men at parterne alligevel ønskede at fortsætte freden og vel navnlig handelen og derfor hver gang enedes om endnu en toårig forhandlingsfrist.

I de her nævnte livlandske, hanseatiske og svenske eksempler har man altså at gøre med forskellige former for forhandlingsfrister, der enten *indbygges* i almindelige freds- og stilstandstraktater eller *forlænger* udløbne traktater for et kortere åremål – ofte, omend ikke altid, for to år – med det formål at få bilagt uløste stridigheder parterne imellem for i almindelighed at kunne opretholde freden. Ved de deciderede traktatforlængelser fristes man til at tale om en slags diplomatisk time-out.

Mon ikke det var en sådan time-out, Ivan III tilstod Sten Sture i 1491? Fristen (*srok, treuge*) er som i de ovennævnte eksempler på to år; den ligger delvis inden for en eksisterende fredsftales løbetid, men forlænger den også (fra 1492 til 1493); og formålet er, igen som i de øvrige citerede traktater, at gøre ret og skel – *uprava dati* – i diverse stridigheder mellem de to sider. Ivan III gav med andre ord svenskerne en forhandlingsoption, der kunne dæmpe deres frygt for russiske intentioner og samtidig tilfredsstille Maximilians behov for at få skabt fred mellem Sverige og Rusland. Samtidig opnåede storfyrsten at få lagt pres på Sverige for at nå en forhandlet løsning på det problem, der i *hans* optik måtte være det væsentligste udestående mellem parterne, nemlig det forhold, at svensk kolonisation af Karelen forlængst havde overskredet Nöteborgstraktatens oprindelige grænselinie.

Hvis den russiske kilde gengiver Sten Stures information til Georg von Thurn korrekt, var det svenskerne selv, der anmodede om den toårige forhandlingsfrist. Følgelig kan de have kendt til systemet med denne form for time-out fra deres kontakter med livlænderne. Den mulighed foreligger dog også, at russerne ikke anførte von Thurns gengivelse af den svenske anmodning korrekt, men snarere gengav selve forhandlingsresultatet. I så fald kan den svenske gesandt være ankommet til Moskva med et løsere mandat om en forlængelse af freden og først under forhandlingerne være blevet præsenteret for muligheden af en toårig *srok*. På samme måde er det et spørgsmål, om det russiske

⁵⁴ Cosack 1926, s. 100-1; Kazakova, s. 173.

⁵⁵ Se HR III/1 (Leipzig 1881), 601, art. 49; HR III/2 (Leipzig 1883), 160, art. 67; HR III/2, 164, art. 9 og 46.

materiale refererer *formen* for den svenske anmodning korrekt. Kilden gengiver von Thurns referat af Stures oplysning således, at gesandten ankom for at *biti čelom* – »slå panden i jorden« – om en forhandlingsfrist. I russisk terminologi markerede denne formel ikke blot underdanighed, men først og fremmest parternes ulige rangorden i statsretslig forstand, og det er vel et spørgsmål, om svenskerne af egen drift har foretaget denne markering, eller om gesandten er blevet beordret til at gøre det af russerne, hvis han skulle gøre sig håb om at få sit andragende imødekommet. Det er vanskeligt at forestille sig, at Sture selv skulle have fortalt von Thurn, at han havde sendt en gesandt til Moskva for at »slå panden i jorden« for storfyrsten.

4.

Ivan III meddelte Sten Sture sin imødekommelse af andragendet med et gesandtskab under ledelse af sin skatmester (*kaznačej*) Dmitrij Volodimerov.⁵⁶ Gesandtskabets høje profil var formentlig mest til ære for Maximilian, som en demonstration af, at storfyrsten anerkendte sammenhængen mellem det svenske spørgsmål og det overordnede habsburgsk-russiske projekt. Det er nemlig ikke sandsynligt, at Ivan III med sin gesandt fremsendte et traktatbrev på den to-årige fredsbekræftelse til svenskerne. I stedet imødekom han formentlig i generelle vendinger det svenske andragende og bad samtidig Sture sende et gesandtskab til Novgorod for at afslutte en egentlig stilstandsftale til ikrafttræden ved juletid 1491. Dét fremgår af det videre forløb som beskrevet nedenfor og sandsynliggøres i tilgift af et analogt tilfælde fra samme år, hvor den livlandske ordensmester sendte en gesandt til Ivan III for at forhandle om en forlængelse af den eksisterende stilstand mellem de to sider. Storfyrsten forholdt sig positivt til andragendet, men i stedet for at forhandle om det på stedet pålagde han den livlandske gesandt at henvende sig til statholderne i Novgorod for at gennemføre de egentlige forhandlinger, således som det var diplomatisk sædvane.⁵⁷

For at kortlægge de internt-svenske reaktioner på udspillet er det her nødvendigt at tage dateringen af to breve fra Åbobispen Magnus Stiernkors til Viborghøvedsmanden Nils Eriksson op til nærmere prøvelse. I bisp Magnus' kopibog anføres det første af brevene (i det følgende benævnt *Stiernkors 1*) at være udstedt på Kustö Slot den 3. september,

⁵⁶ Imødekommelsen fremgår af PDS I, sp. 76. Gesandtskabet omtales i Opis' 1626, s. 243. At Volodimerov var Ivans skatmester, ses af PDS I, sp. 66 og 82. Ingen svenske kilder synes at omtale denne ellers opsigtsvækkende ambassade.

⁵⁷ Cosack 1926, s. 99; Kazakova, s. 172.

men uden angivelse af år,⁵⁸ mens det andet (*Stiernkors 2*) er udstedt i Åbo den 10. september, ligeledes uden angivelse af år.⁵⁹ Selvom kancelisten, der indførte brevene i kopibogen, i margenen anførte, at de begge hidrørte fra 1491,⁶⁰ daterede Hausen *Stiernkors 1* til 1493 og, i lighed med Rydberg, *Stiernkors 2* til 1492. De to forskere havde gode begrundelser for deres datering, men jeg skal i lyset af det nyvundne kendskab til det svensk-russiske diplomati i 1490-91 argumentere, at begge breve rettelig bør henføres til 1491 og derved tillægges ændret værdi som kilder.

Hausen begrundede (i min udvidede tolkning af hans kommentar til dokumentet) sin datering af *Stiernkors 1* til 3. september 1493 med, at Åbobispen i brevet refererede Viborghøvedsmanden for i et forudgående brev at have skrevet til ham »om konung Hans ath han achter sig til swerige medh ganska stor macht.« Dette udsagn jævnførte Hausen med et brev af 12. september 1493, hvori Strängnäsbispen Konrad Rogge informerede Åbokollegaen om, at kong Hans var ved at samle en kaperflåde og ifølge informationer fra rigsråden Arvid Trolle havde til hensigt at gå i krig med Sverige,⁶¹ hvorved dateringen af *Stiernkors 1* til 1493 syntes logisk. Hausens argument kan ikke afvises, men det kan så at sige neutraliseres af en anden kilde. Den 2. oktober 1491 skrev *Stiernkors* i et brev til fogden i Satakunta, at Sten Sture frygtede, »at högboren förste Konung Hans will göre nogot angrep vppa thenne landz endhe &c.«⁶² Der er ingen tvingende grund til, at *Stiernkors 1* ikke skulle omhandle *denne* trussel og altså ikke være skrevet i 1491. Tværtimod. Da Rogge i 1493 skrev sit brev om den danske trussel, skete det på baggrund af en viden om, at en dansk gesandt netop var rejst til Moskva, af hvilken grund Strängnäsbispen så meget mørkt på Sveriges situation: »Sic vndique contra nos mala practicantur et inimici nostri in dies plus se fortificant contra nos.« I *Stiernkors 1* synes Åbobispen i modsætning hertil at tage relativt let på truslen, idet hans kommentar blot lyder: »Thet är ganska nytteligit at swerigis inbyggere forwethe sigh her vtinnan Tha ligwel hopas oss ath han [= kong Hans] ingelund biwder thet til.« Her udtrykkes slet ikke den samme ængstelse som i Rogges brev.⁶³

Som sit andet argument for dateringen af *Stiernkors 1* til 1493 anførte

⁵⁸ FMU V, 4515.

⁵⁹ FMU V, 4435. Nummereringen af brevene er min og vil blive fulgt i resten af artiklen-CP.

⁶⁰ HSH 22, s. 35.

⁶¹ FMU V, 4518. Hausens argumentation i FMU V, 4515.

⁶² FMU V, 4386.

⁶³ Det kan tilføjes, at rygter om kongens krigeriske hensigter tilsyneladende ikke var helt ualmindelige i samtiden. I marts 1490 skrev således rådet i Danzig til kong Hans, at

Hausen, at brevet dels omtaler et møde, der skal holdes i Novgorod »nw om iwle tiidh,« dels refererer til »then dag [= aftale] nw ær giord.« Sidstnævnte opfatter han som en henvisning til en stilstandsftale på halvandet eller to år, der blev indgået mellem Sverige og Novgorod i marts 1493 (se nedenfor), hvorved »nw om iwle tiidh« kommer til at referere til et møde mellem parterne, der måtte være aftalt til julen 1493. Igen kan han have ret, men kendskabet til Ivan III's tilståelse i 1491 af en stilstandsforlængelse »fra denne jul« gør det lige så sandsynligt, at brevet er skrevet dette år, hvorved »then dag« skal læses som en reference til storfyrstens imødekommelse af det svenske andragende, der jo havde karakter af en aftale. Jeg skal nedenfor vise, at Åbobispens præcise formuleringer i brevet synes at godtgøre dette.

Der ligger ligeledes et vægtigt indicium for en datering af brevet til 1491 i Åbobispens postscriptum til Nils Eriksson. Heri siger Stiernkors: »Mai [= må I] och wete kere her [N]iles, at the ærlige herrer och gode mæn som förre haffua hafft viborgs slot i wærie, hade altiit en besworen wen wtaff the ypperste i rysseland, aff huilken the altiit forfore oc finge wethe huad tydinge eller vpsoot the hade ther i landit Om ider tyctz thetta wara rodeligit eller ey, tho sætiom wi thet oc alt til ider ati [= at I] gören her om som ider tycker likeste wara.«⁶⁴ Dette udsagn kan bedst opfattes som et råd rettet ikke til en erfaren høvedsmand med selvstændigt ansvar for Sveriges relationer til Rusland, for hvem det turde være en selvfølgelighed, men til en nybegynder i embedet. Og Nils Eriksson var virkelig nybegynder. Første gang, han nævnes som høvedsmand på Viborg, er den 2. juni 1491.⁶⁵ Skulle brevet være skrevet hele to år senere, i 1493, ville rådet nok have været overflødig og formentlig fornærmende.

Stiernkors 2 af 10. september daterede Rydberg til 1492 uden nogen form for begrundelse,⁶⁶ og Hausen fulgte hans datering, ligeledes uden argumentation.⁶⁷ Begrundelsen ligger dog lige for: Brevet omtaler nem-

man »uth gemeynem ludemunde« havde erfaret, at han havde udrustet et antal skibe til krig i Sundet, uden at man dog vidste, hvem aktionen var rettet imod (*Hansisches Urkundenbuch*, elfter Band: 1486 bis 1500, München und Leipzig 1916, 342).

⁶⁴ FMU V, 4515.

⁶⁵ Kumlien, s. 42, med reference til FMU V, 4355. Styffe mener ganske vist, at Sture indsatte Eriksson i embedet på en ny Finlandsrejse, der begyndte i august 1490 (BSH IV, s. clxvii), men hertil skal siges, at Sture befandt sig i Stockholmsområdet i august og september (Lundholm, s. 253-54) og først vides i Åbo i slutningen af september (FMU V, 4308). Den 1. december 1490 var han i Raseborg (FMU V, 4325). Hvis udnævnelsen har fundet sted i denne periode, vil det under alle omstændigheder have taget et godt stykke tid, inden Eriksson rent faktisk indfandt sig i Viborg.

⁶⁶ ST III, s. 420, note *.

⁶⁷ FMU V, 4435.

lig »thet möthe, Som forramet ær med the rydzer nw i vinther nestkommandis &c,« hvilket både Rydberg og Hausen må have opfattet som et møde med Novgorod, som man i Viborg måtte have planlagt til juletid 1492 som forudsætning for indgåelsen af ovennævnte korte stilstandsftale i marts 1493. Dette tidspunkt ville falde sammen med udløbet af 1487-aftalen. Men også her er det med Stures gesandtskab til Ivan III in mente muligt at tolke det omtalte vintermøde som en reference til julen 1491.

Et entydigt bevis for, at de to breve vitterlig er skrevet med syv dages mellemrum i september 1491, findes nok ikke. Jeg skal nedenfor give yderligere indicier for synspunktet⁶⁸ og så i øvrigt argumentere, at denne datering af kilderne, når de samlæses med den svensk-russiske diplomatiske udveksling, giver bedre mening, end hvis brevene var dateret til henholdsvis 1492 og 1493.

Først skal brevene dog indplaceres i den samlede korrespondence mellem aktørerne i andet halvår af 1491. Ialt fem breve påkalder sig opmærksomhed i denne sammenhæng:

Brev I – Nils Eriksson til Magnus Stiernkors, skrevet i sommeren eller det tidlige efterår 1491. Brevet er gået tabt, men omtales i *Stiernkors 1* og *2* (idet jeg antager, at begge disse refererer til det samme brev fra Eriksson) og er altså skrevet inden den 3. september.

Brev II = *Stiernkors 1* – Magnus Stiernkors til Nils Eriksson, skrevet 3. september 1491.

Brev III = *Stiernkors 2* – Magnus Stiernkors til Nils Eriksson, skrevet 10. september 1491.

Brev IV – Nils Eriksson og Magnus Stiernkors til Sten Sture, skrevet i efteråret 1491. Brevet er gået tabt, men datering og indhold fremgår af *Brev V*, der er skrevet lige efter nytår 1491-92. Heri skriver Stiernkors: »Som wi och wor kere broder her nicles ericsson screffuom ider tiil i systems.,«⁶⁹ dvs. for nylig. Jeg skal nedenfor argumentere, at brevet er skrevet senest i oktober 1491.

Brev V – Magnus Stiernkors til Sten Sture, dateret Jääskis 1492. Hau-

⁶⁸ Et sådant indicium er klare sproglige overensstemmelser mellem de to breve. Begge omtaler i næsten enslydende udsagn et kommende vintermøde med russerne: *Stiernkors 1* – »om thet möthe, ther standa scal i nogord nw om iwle tiidh nestkomendis,« *Stiernkors 2* – »om thet möthe, som forramet ær med the rydzer nw i vinther nestkommandis«, og begge henskyder den endelige afgørelse til Nils Erikssons forgødtbefindende: *Stiernkors 1* – »wi [...] sætiom thet alt tiil ider, ati gören her om hwad ider tycker likeste ware epter thy j sielff beste wethen hwru som landzens leglighet sikh hawer,« *Stiernkors 2* – »...sæthiom wi thetta ærende och all andre i idre hænder atj moghen göre her om hwad ider sielff teckis, epter thy i boen ther i landz endhen och vithen landzens leglighet.«

⁶⁹ FMU V, 4453.

sen henlagde dette brev til »Slutningen af 1492,«⁷⁰ men som påvist allerede af Cosack og efter ham Sjögren må det af indholdsmæssige grunde omdateres til umiddelbart efter årsskiftet 1491-92.⁷¹

5.

Ved modtagelsen af Ivan III's svar må Sture have beordret Nils Eriksson til at sende en gesandt til Novgorod for at aftale forhandlinger ved juletid 1491 om indgåelse af den af storfyrsten lovede aftale. Af ukendte grunde undlod Eriksson imidlertid at gøre dette og tvang dermed Sture til at foretage en ny henvendelse til Ivan III allerede i sensommeren 1491 (afsnit 6).

Viborghøvedsmandens vægring kan udlæses af Magnus Stiernkors' postscriptum til *Brev III (Stiernkors 2)*, der lyder: »Kere her [N]iles vethom wy icke om wor kere broder her Sten [Sture] tagher til vedherwilia atj [= at I] icky stragx hadhen idert sendebodh til Rysseland i sommers som ider war medgiffuit.« Udsagnet viser, at den svensk-russiske diplomatiske udveksling har fundet sted i foråret og sommeren 1491. Det er endvidere et selvstændigt argument for, at Rydbergs og Hausens datering af brevet er forkert. Skulle det være udfærdiget i september 1492, altså et par måneder før udløbet af 1487-aftalen, måtte det læses som et pålæg fra Sture til Eriksson om at få taget de indledende skridt til at iværksætte forhandlinger med russerne om en fornyelse af denne aftale. Det kan ikke afvises, at Sture virkelig har givet Eriksson et sådant pålæg, men det er ikke særlig sandsynligt. I det senmiddelalderlige Sverige havde Viborghøvedsmanden vidtgående selvstændige beføjelser til at varetage de diplomatiske forbindelser med Novgorod, og Nils Eriksson har naturligvis været fuldstændig på det rene med, at det var hans personlige ansvar at få traktaten fornyet, når den udløb. Et pålæg fra Sture må i den sammenhæng formentlig have virket ganske fornærmende på høvedsmanden. Pålægget må derfor snarere afspejle en situation, der *ikke* var rutinepræget, men tværtimod repræsenterede en særlig omstændighed, Eriksson ikke kunne have kendskab til – og dét var lige netop tilfældet, da Sture formentlig i forsommeren 1491 modtog Ivan III's tilsagn om en time-out.

Når Nils Eriksson ikke umiddelbart efterkom rigsforstanderens befaling om at iværksætte forhandlinger med Novgorod, må det skyldes, at

⁷⁰ FMU V, 4453.

⁷¹ Sjögren, ss. 202 og 203, note 1, med henvisning til Cosack 1927, s. 119-20. Brevet refererer til en af von Thurns tjenere, der har været hos Sture den 4. december 1491 og snart derefter er kommet til Finland.

han var forvirret over den nye toårige fredsftales kronologi. Derfor sendte han *Brev I* til Magnus Stiernkors og bad denne om at bekræfte, at han havde forstået Stures ordre korrekt. Dette kan udlæses af *Brev II (Stiernkors 1)*, hvori Åbobispen svarede Viborghøvedsmanden: »Som i [= Eriksson] scriffue om thet möthe, ther standa scal i nogord nw om iwle tiidh nestkomendis Tha loth wor kere höffwidzman och broder her Sten [Sture], och thesselikis [K]nut [P]osse oss ther om inthe annadh forsta Vtan ath then dag nw ær giord, sculde en stonde och stadug bliffue framdellis tiil annath aareth.«⁷² Åbobispens udsagn må forstås således, at han over for en uforstående Eriksson bekræfter, at den projekterede to-årige time-out virkelig var asynkron med den bestående fredsftale fra 1487 og dennes udløb i december 1492.

Nils Erikssons brev til Magnus Stiernkors må desuden have indeholdt et ønske om, at bispen skulle drøfte problemet med de øvrige ledende mænd i det vestlige Finland. Dette synes at være sket ved to lejligheder. *Brev III (Stiernkors 2)* indledes efter en kort hilsen med ordene »Mai [= må I] wethæ kere her [N]iles ... at epter idher eyghin scriffwilse ok begærningh, haffwm wij warit tiil ordhe med the gode erlige mæn her i landz endhan [Claes Hinrichsson, Knut Posse og Joachim Flemming] ... at offuerwæghia om thet möthe, Som forramet ær med the rydzer nw i vinther nestkommandis &c.« Man rådede her Viborghøvedsmanden til ufortøvet at sende et bud til Rusland for at få russerne til at afholde de stipulerede forhandlinger »æn nu i höst,« altså endnu tidligere end forudset i aftalen med Ivan III. Det kunne åbenbart ikke gå hurtigt nok. På et senere møde, hvor Nils Eriksson selv synes at have været til stede, ændrede deltagerne imidlertid fuldstændig holdning. I *Brev IV* skrev Magnus Stiernkors og Nils Eriksson til Sten Sture, »ath wi hade warit tiil orda med the gode men, som her nw nylliga forsampnede wore ath forwethe oss om thet wore rodheligit at wi hadhe wort bodh tiil Rysse-land, at forwethe oss en lengre freedh med the rydzer &c.«⁷³ De gode mænd var enedes om *ikke* at tilråde et gesandtskab til Novgorod. Forklaringen på denne beslutning lød, at den var blevet anbefalet af de mødedeltagere, »som theris plægsidh och landzens sidwænie bæst wiste och tilforende hade warit på theris degtingan [dvs. havde været til forhandlinger med dem], besynnerlige fore thy ath wi swa nylligha wore

⁷² FMU V, 4515. Grunden til, at Åbobispen i sit svar refererer til både Sture og Knut Posse, må være, at sidstnævnte har været til stede under forhandlingerne med den russiske gesandt Volodimerov, subsidiært at han personligt er blevet informeret om disse af rigsforstanderen. Begge mænd var til stede ved et rigsrådsmøde i juni 1491 (Sjögren, s. 200, n. 1).

⁷³ FMU V, 4453. Det lille ord vi viser, at Eriksson har deltaget i dette møde, og at det altså er forskelligt fra det møde, Stiernkors omtaler i *Brev III*.

tiil saman.«⁷⁴ Ordet »theris« må begge gange læses som »russernes,« og argumentet har altså været, at det opdrag, Sture havde pålagt Eriksson at få gennemført, var imod sædvanen i de diplomatiske relationer mellem Viborg og Novgorod. (Udsagnets sidste led, »besynnerlige fore thy...,« kan ikke umiddelbart forklares).

De finske ledes pludselige og radikale holdningsændring er bemærkelsesværdig og kalder på en forklaring, i og med at de her ikke blot åbent trodsede rigsforstanderens vilje, men også forpurrede et storpolitisk spil, hvis positive udfald de ud fra en umiddelbar betragtning selv måtte være interesserede i. Man kan selvfølgelig tage brevet til Sture om det sædvanestridende i hans opdrag for pålydende. I så fald må det være den tidsmæssige skævhed i den projekterede aftale, der har været udslaggivende. Denne forklaring er dog ikke særlig sandsynlig, da mandatet til forhandlinger med Novgorod var kommet fra Ivan III selv og således viste, at den russiske hersker ikke havde et problem med asynkroniteten. Desuden er udsagnet så tåget formuleret, at det ligner et røgslør.

Forklaringen på omslaget skal formentlig søges et år længere fremme i tiden. På et tidspunkt i september-oktober 1492 modtog det svenske rigsråd en invitation fra Den livlandske Orden til at optage forhandlinger om dannelsen af et anti-russisk forbund.⁷⁵ Det er med stor sikkerhed Ivan III's anlæggelse af grænsefæstningen Ivangorod lige over for Narva i sommeren 1492, der har fået Ordenen til at tage dette skridt.⁷⁶ Til trods for, at Sture efter alt at dømme var modstander af initiativet, accepterede rigsrådet invitationen. Den 22. oktober, altså blot halvanden måned inden den svensk-russiske fredstraktat af 1487 ville udløbe, udpegede det en forhandlingsdelegation og forsynede den med en forhandlingsfuldmagt.⁷⁷

To forhold kan forklare rigsrådsflertallets accept af den livlandske invitation. For det første var et anti-russisk forsvarsforbund mellem de

⁷⁴ FMU V, 4453.

⁷⁵ Det livlandske brev er gået tabt, men tidspunktet fremgår af det svenske rigsråds bekræftelsesbrev på den aftale, der i sommeren 1493 vitterlig blev indgået med Ordenen (BSH 4, 107).

⁷⁶ I den svenske fuldmagt til forhandlingerne med Livland hedder det, utvivlsomt med et indirekte citat fra det livlandske udspil, at storfyrsten med henblik på at invadere »partes Christianorum [...] ad hoc oportunis castra et fortalicia in excidium nostræ sanctissimæ Christianæ religionis erigit et instaurat« (BSH 4, 105). Henvisningen til opførelsen af fæstninger godtgør med stor sandsynlighed, at teksten er forfattet i Livland og har indgået i det livlandske invitationsbrev.

⁷⁷ BSH IV, 105. At man med delegationen sigtede på at forhandle sig frem til en egentlig traktat, fremgår ligeledes af et brev fra Magnus Stiernkors til Jakob Ulvsson, hvori førstnævnte i januar 1493 bruger vendingen »...ad huiusmodi combinacionem [forbund] faciendam« (FMU V, 4458).

to frontliniestater ud fra en overfladisk betragtning strategisk meningsfyldt, i og med at et russisk angreb på den ene part ville kunne imødegås med et angreb på Rusland af den anden.⁷⁸ For det andet og formentlig vigtigere ville alliancen være i god overensstemmelse med tidens korstogstanke, der frem for en generobring af Det hellige Land fokuserede på forsvaret af Kristenheden mod tyrkerne og en tilbagevinding af disses erobringer i Europa gennem et tyrkerkorstog. I dén sammenhæng kom russerne i det baltiske perspektiv til at optræde som stand-in for tyrkerne, dels fordi de i almindelighed blev betragtet som frafaldne kættere, og dels fordi Moskvastaten udgjorde en strategisk trussel mod Polen-Litauen og Den tyske Orden, der i pavernes overordnede strategi var udset til at være hovedhjørnestene i kampen mod tyrkerne og derfor måtte sikres i flanken.⁷⁹ Forsvaret af Finland og Livland kunne her betragtes som Sveriges og Den livlandske Ordens bidrag til det samlede katolske korstog mod de vantro. Det siger sig selv, at navnlig den svenske kirke måtte være optaget af disse tanker, især fordi Jakob Ulvsson som kirkens førstemand i særlig grad følte sig ansvarlig for Finlands sikkerhed vis-à-vis Rusland.⁸⁰ Det er derfor et godt gæt, at det var en rådsgruppering omkring ærkebispem, Magnus Stiernkors og muligvis flere af de øvrige biskoper samt verdslige medlemmer som bl.a. Nils Eriksson og Knut Posse, der gennemtrumfede beslutningen om at optage forhandlinger med Livland om fælles forsvar mod russerne.⁸¹

Når forbundet ikke var blevet til virkelighed tidligere, skyldtes det, at Livland i de forudgående årtier havde været hærget af stridigheder mellem Den livlandske Orden, ærkebispem og staden Riga, og at Sten Sture havde intervenseret i disse på stadens side.⁸² Men netop i 1491 blev

⁷⁸ I praksis var forholdet ikke helt så simpelt, fordi Finland var svagt garnisoneret, og fordi selv ordensstaten i høj grad måtte bero på lejetropper, når det virkelig brændte på, af hvilken grund ingen af parterne havde en stående indsatsstyrke. Af samme grund var Stures holden fast ved det velprøvede aftaleregime med Rusland i høj grad præget af realisme.

⁷⁹ Norman Housley, *The Later Crusades, 1274-1580. From Lyons to Alcazar*, Oxford 1992, s. 370.

⁸⁰ Kellermann, s. 199; Kraft, s. 228.

⁸¹ Der ligger et indicium for ærkebispens meddelagtighed i den livlandske strategi i FMU V, 4481 (Stiernkors til Ulvsson 17. april 1493), der dels viser, at de to tidligere har korresponderet om de livlandske forhandlinger, dels antyder, at forhandlingslederen Knut Posse vil besøge ærkebispem straks efter sin ankomst til Sverige og give ham detaljerede oplysninger om de nys overståede forhandlinger i Livland.

⁸² Om stridighederne, se William Urban, *The Livonian Crusade*, Washington, D. C. 1981, pp. 359-401; Reinhard Wittram, *Baltische Geschichte*, Darmstadt 1973, ss. 36-41. Gert Kroeger, *Erzbischof Silvester Stodewescher und sein Kampf mit dem Orden um die Herrschaft über Riga*, Riga 1930 (Mitteilungen aus der livländischen Geschichte, vol. 24, no. 3). Om Sveriges intervention, se Wittram, ss. 36-41; Kraft, ss. 167-80, 217-34; Kellerman, ss. 181 ff.

de internt-livlandske konflikter bragt til ophør og parterne forligt, hvilket muliggjorde den tilnærmelse mellem Sverige og Livland, der førte til forhandlingsudspillet i 1492. Argumentet er nu, at det var nyheden om den radikalt ændrede situation i Livland, der fik de ledende personer i Finland til at ændre holdning til Stures Ruslandspolitik og sabotere rigsforstanderens planer med det formål at bane vej for en radikal omlægning af Sveriges østvendte sikkerhedspolitik.⁸³ Synspunktet kan næppe kildebelægges, men flere forhold taler indirekte for det – ikke mindst jo, at den finske insubordination var så markant, at den måtte være motiveret af markante målsætninger. Det er her væsentligt, at tanken om et forbund længe havde ligget som en latent mulighed i aktørernes bevidsthed. I 1480, hvor både Sverige og Livland lå i væbnet konflikt med Rusland, foreslog Viborghøvedsmanden Erik Axelssen Den livlandske Orden at indgå et forbund »uff dy reussen,« hvilket ordensmesteren rent faktisk anbefalede og bad højmesteren tage stilling til.⁸⁴ Da Sverige og Ordenen i juli 1488 indgik en stilstandsaf tale, indeholdt teksten en passus om, at man på de kommende fredsforhandlinger skulle forhandle »vmb voreininge, vorbundet vnnd eindracht tho makenn vnnd tho beuestigen [g]egen den vienden Russenn« for med Guds hjælp at kunne yde russerne samlet væbnet modstand.⁸⁵ Og samme sommer skrev Sture til rådet i Reval og forklarede, at han ønskede fred med Rigabispens og Ordenen, »vppe dat men den bosen, vnmylden Rusen mochte wedderstan.«⁸⁶

I disse eksempler var der tydeligvis tale om et strategisk forsvarsforbund, men parallelt hermed lød der i kirkelige kredse et mere offensivt argument, der kommer frem i en brevveksling mellem Magnus Stiernkors og ærkebisp Michael af Riga i efteråret 1490. Da Stiernkors i et brev opfordrede kollegaen til at stifte fred mellem parterne i den pågående livlandske indbyrdesstrid,⁸⁷ svarede ærkebispens med at bede Åbokollegaen om at få Sture til at standse sin støtte til Rigaborgerne. Såfremt det nemlig kom til en opgørelse mellem ham selv og staden Riga, ville man sammen med Sverige kunne overveje, hvorledes man én gang for alle

⁸³ Det afgørende slag ved Neumühlen mellem Den livlandske Orden og byen Rigas tropper stod tidligt i 1491, men det er formentlig først hen over året, at det er blevet kendt i Finland, at Ordenen søgte forlig med snarere end undertrykkelse af byen (Urban, s. 401).

⁸⁴ *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands*, bd. 4, Riga 1849, s. 124. Regest i *Russisch-livländische Urkunden*, udg. K. E. Napiersky, St. Petersburg 1868, CCLXVII. Højmesterens svar kendes ikke.

⁸⁵ ST III, 537. Den efterfølgende fredstraktat af samme år indeholder dog intet herom.

⁸⁶ FMU V, 4199. Også 4213.

⁸⁷ Kellerman, ss. 182-83. FMU V, 4310.

kunne indtage Rusland (*tunc possemus vna cum regno Suecie cogitare super modo similj et semel Ruthenos inuadendj*).⁸⁸ I denne formulering lå der en antydning af missionskorstog, en antydning, der et par år senere skulle komme utvetydigt til udtryk i Åbobispens mund. Da Stiernkors i marts 1493 – fejlagtigt, som det skulle vise sig – troede, at det var kommet til et forbund med Livland, udtalte han over for Sture, at om Sverige nogensinde skulle »koma Rytzland vnder the hielge criske tro epter Romarske kirke siidwenia och affsæthia then stora fara och forderff wij altiitd haffua aff the Rytzer,« og om det havde pavens samtykke – altså om man kunne få udvirket en korstogsbulle, – da havde lejligheden aldrig været bedre.⁸⁹ Senest fra 1490 må Magnus Stiernkors således have været en ivrig fortaler for en omlægning af den svenske sikkerhedsstrategi vis-à-vis Moskvastaten, og det er højst tænkeligt ham, der har fået de øvrige ledere i Finland med på tanken, da muligheden for et kristent forbund mod de skismatiske russere bød sig med afslutningen på de internt-livlandske stridigheder året efter. Det har her ikke været nogen hindring, at såvel Nils Eriksson som Knut Posse havde intimt kendskab til Livland fra det svenske engagement i stridighederne i 1480'erne.

6.

Den 23. juni 1491, altså endnu før de ovennævnte internt-svenske begivenheder udspandt sig, begav von Thurn sig ud på sin anden diplomatiske mission til Rusland, denne gang medbringende Maximilians beseglede traktatbrev på det tysk-russiske forbund.⁹⁰ Den 2. juli modtog han i Lübeck pas og kredensbreve, hvorefter han forrettede en række diplomatiske ærinder i Livland, før han fortsatte til Moskva, hvortil han ankom den 20. november.⁹¹ Det er hans indledende beretning til Ivan III under dette besøg, der har været brugt som hyppig kilde til den svensk-russiske diplomatiske udveksling i det foregående. Ved ankomsten til Moskva har han formentlig været vidende om, at der var indledt forhandlinger mellem Maximilian og Vladislav af Böhmen, hvilket alt andet lige måtte svække førstnævntes interesse i det russiske partnerskab. Så selvom von Thurn næppe kunne vide, at forhandlingerne den 7. november 1491 havde ført til den såkaldte Pressburg-fred, der løste

⁸⁸ FMU V, 4324.

⁸⁹ FMU V, 4488.

⁹⁰ Von Thurns forskellige fuldmagter findes, som vist af Kumlien, i regestform i Lichnowsky, ss. DCLXXXI-DCC, »Nachträge,« nr. 1557, 1746-1751. Nr. 1557, 1751 og 1747 gengives i deres fulde længde i ST III, ss. 698, 696 og 695, samt, for de to sidstnævntes vedkommende, i forbedret læsning i Kumlien, ss. 38-40.

⁹¹ PDS I, sp. 69.

det ungarske arvefølgespørgsmål, underbetonede han under samtalerne med Ivan III den tysk-russiske forbunds aftale og dens konsekvenser i form af militære aftaler, koordinering osv. og forsøgte i stedet at arbejde for tanken om en indkredsning af Polen, hvor Sverige fortsat kunne spille en vigtig rolle.⁹²

Før afrejsen fra Lübeck modtog von Thurn ligeledes en befaling fra Maximilian om at tilskrive Sten Sture og det svenske rigsråd for at forhøre sig, om der fortsat var fjendskab mellem Sverige og Rusland, idet han i så fald skulle intervenere hos storfyrsten i Maximilians navn. Von Thurn afsendte virkelig et brev til rigsforstanderen, og Sture benyttede sig her endnu en gang af muligheden for at anvende den kejserlige gesandt som diplomatisk mellemmand over for Ivan III. I et brev, der nåede von Thurn i Reval, fortalte rigsforstanderen som ovenfor nævnt gesandten, at svenskerne vitterlig havde haft en gesandt i Moskva, der havde skaffet dem to års forlængelse af fredsaftalen begyndende fra julen 1491. Men samtidig bad han nu von Thurn om at udvirke, at denne forlængelse blev udskudt, så den først kom til at gælde fra Skt. Hans (1492).⁹³

Vi ved ikke præcis, hvornår von Thurn var i Reval, men da han først ankom til Moskva den 20. november, kan han udmærket have modtaget Sten Stures brev så sent som i begyndelsen af denne måned. Det er derfor sandsynligt, at rigsforstanderen på tidspunktet for brevs affattelse havde modtaget *Brev IV* fra Stiernkors og Eriksson og deraf draget den konklusion, at Viborghøvedsmanden ikke kunne eller ville få arrangeret det ønskede møde i Novgorod inden julen 1491. Da Sture imidlertid fortsat var til sinds at få gennemført den toårige time-out, måtte han gennem von Thurn fremsætte sin anmodning om at få udskudt begyndelsestidspunktet til midsommer 1492 og så i øvrigt regne med at kunne få kaldt Nils Eriksson til orden i mellemtiden.

Von Thurn fremlagde loyalt Stures begæring under sit første foretræde for Ivan III den 26. november 1491 og bad storfyrsten meddele sin beslutning i et dokument udstedt til ham, von Thurn, der så ville overbringe det til svenskerne.⁹⁴ De russiske kilder oplyser imidlertid intet om, hvorvidt storfyrsten svarede på andragendet eller ej, så det er sandsynligt, at han ikke gjorde det. Grunden hertil skal ifølge Cosack søges i, at Pressburg-freden, som Ivan hørte om endnu mens von Thurn

⁹² Wimmer, s. 64 ff.

⁹³ »i nyneča jaz moljusja Veličstvijju Tvoemu [= Ivan III], imjanem Gosudarja moego [= Maximilian] po ich [= svenskernes] prošenu, čtoby Veličstvie tvoe im tot srok prodolžil ot Rožestva Ionna Predteči na tež dva godu dlja Veličvija Gosudarja moego...« (PDS I, sp. 76-77). Den nye begyndelsesdato godtgør, at den oprindelige dato var julen 1491.

⁹⁴ PDS I, sp. 76-77.

var i Moskva, fik storfyrsten til at se forbundet med Maximilian som en mere langsigtet investering, der på kort sigt tillod ham ikke længere at tage specielle hensyn til habsburgernes klientstater i regionen, herunder Sverige.⁹⁵

Interessant nok fremkom der to måneder senere endnu en henvendelse i sagen fra svensk hold. De ledende personer i Finland, der havde besluttet ikke at sende et gesandtskab til Novgorod, var ubehageligt klar over, at de stod med et forklaringsproblem over for Sture. Derfor havde de, som Magnus Stiernkors meddelte rigsforstanderen i *Brev V* fra årsskiftet 1491-92, vedtaget »pa ider verduhetz tröst,« at Stiernkors og Eriksson skulle tilskrive von Thurn i Moskva, »ath han wilde werffue wort werff tiil thet bæsthe, Och forarbethe ther om ath thet motthe koma i en lengre dagh med the rydzer.« Dette brev var nu blevet afsendt til Ivan III med von Thurns tjener Hans Mey, som havde været sammen med Sture i begyndelsen af december 1491 og »i sama motthe« var ankommet til Finland på vej til Moskva. Om man har vidst, at Sture i forvejen havde kontaktet storfyrsten gennem von Thurn, fremgår ikke af kilden. Ej heller ved vi, om Hans Mey nogensinde fik overrakt storfyrsten brevet.

Hans Meys besøg hos Sture i december 1491 er i øvrigt endnu et led i det svenske spor i habsburgernes russiske diplomati. Hvorfor von Thurns tjener var i Sverige og derfra skulle videre til sin herre i Moskva, er uvist. Én mulighed er, at han er var rejst efter von Thurn fra Tyskland og havde et særligt opdrag undervejs i Sverige, men det er måske mere nærliggende, at von Thurn havde sendt Mey til Sverige fra Reval, måske med et svar på Stures brev, måske med en meddelelse om, at han agtede sig til Sverige på tilbagevejen, eller måske med sin fuldmagt til forhandlinger i Sverige, som han muligvis modtog fra Maximilian i Reval. Men dette er gisninger.

7.

Von Thurns *andet Sverigesbesøg* fandt sted under hjemrejsen fra Moskva i sommeren 1492⁹⁶ og er velbeskrevet af Kumlien.⁹⁷ Da både hans kredensbrev og fuldmagt er bevaret, ved vi, at hans primære opdrag var at

⁹⁵ Cosack 1926, ss. 102-3.

⁹⁶ Han ankom til Reval fra et besøg hos ordensmesteren mellem den 13. og den 29. juni og fortalte nogle russiske gesandter, der var på vej til Lübeck, at han skulle videre til Sverige (PDS I, sp. 100-1). Den 25. august var han endnu ikke vendt tilbage til de russiske gesandter, der ventede på ham i Lübeck (ibid., sp. 106).

⁹⁷ Kumlien, passim.

forhandle om overdragelsen af den svenske krone til Maximilian eller dennes søn,⁹⁸ hvilket også fremgår af, at det svenske rigsråd drøftede spørgsmålet på et rådsmøde i december 1493 baseret på et *scriptum* fra Maximilian.⁹⁹ Om selve forhandlingerne ved vi intet, ud over at de var stærkt kontroversielle inden for dele af det svenske rigsråd. Da storfyrst Alexander af Litauen i 1496-97 også lagde billet ind på den svenske krone og førte samtaler herom med Sten Sture, skrev ærkebisp Jakob Ulvsson til Magnus Stiernkors i Åbo: »Vi kan ikke se, hvilken nytte der kan følge af det, der nu foregår med storfyrsten af Litauen, ud over skandale og fremtidig ringeagt i hele Tyskland og Italien, ligesom det skete i vores forhandlinger med romernes konge [Maximilian]. Denne mand [Sture] bragte nærmest riget i vanry ved sine løgne, og det kan frygtes, at han vil gøre det samme i Litauen og Polen etc.«¹⁰⁰ *Pro mendaciis* er stærke ord i ærkebispens mund. De kan hentyde til, at Sture udstedte løfter til von Thurn, som han efterfølgende hverken kunne eller ville holde, altsammen som led i hans overordnede forsøg på at manøvrere sig fri af kong Hans' stadig mere insisterende krav på den svenske krone.

Efterspil

Med indgåelsen af Pressburg-freden i november 1491 mistede Maximilian interessen for sit russiske forbund og vel samtidig for kongemagten i Sverige. Ivan III sendte i maj 1492 endnu et gesandtskab til Maximilian, men det måtte vente helt til januar 1493 på at få foretræde for dem og vendte i realiteten tomhændet hjem.¹⁰¹ Dermed var den habsburgsk-russiske forbindelse sat på vågeblus og svenskerne overladt til selv at løse deres sikkerhedsproblem med russerne.

I juni 1492 døde Kazimir IV af Polen-Litauen, hvorefter riget blev delt mellem to af hans sønner. Denne svækkelse af den jagiellonske centralmagt fik Ivan III til at indlede en erobrerkrig mod Litauen, og i den forbindelse blev det ham magtpåliggende at stifte fred med sine naboer på den nordlige flanke, herunder Sverige.¹⁰² Dette er den politiske

⁹⁸ ST III, s. 695 f.; Kumlien, ss. 38-40.

⁹⁹ FMU V, 4526. En anden prætentent var søn søn kong Hans' lillebror Frederik (I); han var blevet bragt i spil af deres moder, enkedronning Dorothea.

¹⁰⁰ »Non videmus, quid utilitatis sequi possit ex hiis, que nunc practicantur cum magno duce Littuanie, nisi scandalum et futura indignatio sicut alias ex practica cum rege Romanorum habita in tota Germania et Ytalia. Homo ille reddiderat regnum quasi infame pro mendaciis, idem timendum est futurum fieri per eum in Lituania et Polonia etc.« FMU VI, 4717; Kumlien, s. 44. Min kursivering-CP.

¹⁰¹ Wiesflecker, s. 316.

¹⁰² Cosack 1927, s. 86.

baggrund for de forhandlinger, der fandt sted mellem Viborg og Novgorod i januar-marts 1493, og som tidligere nævnt resulterede i en stilstandsftale mellem parterne på halvandet eller to år.¹⁰³

Af de bevarede kilder til forhandlingerne er det uhyre vanskeligt at afgøre, om de fandt sted som følge af en forlods aftale mellem parterne, og om en sådan aftale i givet fald var truffet på initiativ af Nils Eriksson i efterkommelse af Stures ønske herom. Magnus Stiernkors beretter, hvorledes der torsdagen før jul kom fire russiske ryttere fra Kexholm for at klage over tilfangetagelsen af nogle russiske fiskere. Viborg-ledelsen afviste hændelsen, men spurgte, om rytterne »hade nogre andre werff eller ærende i befalingh ath kungöre oss; tha sade the plat ney, och ther med fore the hem i gen och loffuade oss at wi skuldum faa tædan [= derfra] swar i gen ofortöffuadh.«¹⁰⁴ Det virker tydeligt, som om svenskerne havde ventet et udspil fra russerne, og det fremgår klart, at de har rejst et spørgsmål, som de er blevet lovet svar på. Dette har med stor sikkerhed drejet sig om freden på grænsen, for den 6. januar 1493 kom russerne tilbage og inviterede svenskerne til forhandlinger i Kexholm.¹⁰⁵ Herfra fortsatte processen frem til traktatindgåelsen i marts. Men om den svenske holdning bundede i, at der på forhånd var aftalt et forhandlingsmøde, eller om Viborgledelsen simpelt hen havde pålagt de russiske ryttere, der i så fald må være kommet uventet, at forhøre sig om den russiske sides stilling til det forhold, at 1487-traktaten var udløbet den 6. december, lader sig næppe afgøre.¹⁰⁶

Det bedste indicium på, at det var traktatudløbet, der affødte forhandlingerne, er, at russerne tydeligvis forhandlede om en *fornyelse* af freden, ikke blot en time-out. Faktisk tilbød de Sverige en fredsftale på helt op til ti år, altså betydeligt længere end i nogen af de kendte forudgående traktater. Flere andre indrømmelser viste, at den russiske side var stærkt interesseret i at få en aftale i hus.¹⁰⁷ Det samme var Sture, der pålagde Nils Eriksson at søge så lang en fred som muligt.¹⁰⁸ Alligevel

¹⁰³ Aftalen er ikke bevaret, hvorfor dens indhold kun kendes indirekte.

¹⁰⁴ FMU V, 4460. Latinsk version FMU V, 4458.

¹⁰⁵ FMU V, 4460.

¹⁰⁶ Da Åbobispen den 5. januar skrev til ærkebisp Jakob Ulvsson om sin ankomst til Viborg, nævnede han intet om, at han var taget derhen for at deltage i forhandlinger, blot at »de Ruthenis nichil certj intelligere potuimus.« Det er korrekt, at både Stiernkors og Nils Eriksson sidst i januar skrev til Polen, at visse rigsråder var samlet i Viborg for at forhandle med russerne (Stiernkors: »hiis diebus eramus hic in Viborg certj conciliarij regnj Swecie ad tractandum cum Ruthenis de pace et treugis constitutj«), men dette kan næppe tages til indtægt for en forlods aftale med russerne om forhandlinger, især da Eriksson i sit brev i stedet for *ad tractandum* blot siger *propter Ruthenos*). Se FMU V, 4465-67.

¹⁰⁷ FMU V, 4475.

¹⁰⁸ FMU V, 4475.

sendte Viborghøvedsmanden sin hovedforhandler Hartwig Winholt til Novgorod med et opdrag om at indgå en stilstand på blot halvandet år, altså lige præcis den form for time-out, han hidtil havde modsat sig. Dette fremgår af flere kilder, bl.a. en nedenfor omtalt forklaring til Sten Sture. Novgorodstatholderen Jakov Zacharič skrev i foråret 1493 til Ivan III, at der var kommet svenske gesandter til byen »[for at forhandle] om stilstand« (*o peremir'e*)¹⁰⁹ – altså ikke fred, *mir* – og i 1626-registranten over zarens arkiv omtales en svensk gesandt ved navn Mikolaj Divingont, der i år 7001 (1. september 1492 – 31. august 1493) kom til Novgorod »om klagemål og dommermøde« (*o obidach i o s"ezde sud'jam*). Der er tydeligvis tale om Winholts mission,¹¹⁰ og ordvalget, der indirekte gengiver statholderens forståelse af det svenske forhandlingsmandat, viser entydigt hen til den type time-out, der indkapslede udestående problemer og tillod en løsning på dem, inden man fornyede den egentlige fred.¹¹¹ At svenskerne gik efter en stilstands- og ikke en fredsaftale (*pax*), fremgår endvidere af, at det svenske rigsråd i december 1493 overvejede at sende en gesandt til Ivan III »for at forlænge stilstanden« (*de prorogandis treugis*), hvilket kun kan referere til aftalen fra samme forår.¹¹²

Viborgledelsen forklarede i et langt brev til Sten Sture, hvori den erkendte at have omgået hans ønske om en lang fred, sin beslutning med, at russerne under forhandlingerne havde stået meget stejlt på kravet om en opgang (reelt en revision) af den fælles grænse i Karelen.¹¹³ Det er formentlig rigtigt, at russerne ligesom i de tidligere traktater ønskede indsat et punkt om opgang af grænsen, men påstanden om en særlig hård forhandlingsposition harmonerer dårligt med den tydelige iver, den russiske side lagde for dagen for at få en fredsaftale i hus, ligesom det er svært at forstå, hvorfor svenskerne ikke blot som ved tidligere lejligheder indgik aftalen for efterfølgende at undlade at møde frem til de stipulerede »dommermøder.« Det er derfor sandsynligt, at Viborgledelsen i virkeligheden spillede det livlandske kort i de parallelle forhandlinger med Rusland og Livland. I brevet til Sture forklarede man

¹⁰⁹ *Sbornik imperatorskogo russkogo istoričeskogo obščestva*, vol. 35, Sankt-Peterburg 1882, s. 85.

¹¹⁰ Opis' 1626, s. 243. Divingont er tydeligvis en russisk forvanskning af Winholt. Han hed ganske vist hverken Nils eller Claus (Mikolaj) til fornavn, men en af de andre forhandlere hed Nils Benktsson, så der er formentlig sket en sammenblanding af de to fornavne.

¹¹¹ »O obidach« svarer således nøje til »van clegeliken saken« i den ovenfor s. 11 omtalte stilstands-aftale af 1466 mellem Novgorod og Hanseforbundet, ligesom »dommermøde« refererer til det forhold, at de forsamlede »gode mænd« skulle »give ret/*ispravu dati*«.

¹¹² FMU V, 4526.

¹¹³ FMU V, 4475.

nemlig *også*, at ordensmesteren i Livland havde rådet svenskerne til kun at indgå en stilstand med russerne på halvandet år, fordi man i modsat fald kunne komme til at hindre Knut Posses hverv i Livland, underforstået: at en lang fred med russerne ville umuliggøre et antirussisk forbund med livlænderne. Desuden ville en tiårig fred efter ordensmesterens mening ikke blive overholdt af russerne, såfremt storfyrsten fik lejlighed til at føre krig i Finland. Brevets tekst lader meget lidt tvivl tilbage om, at Viborgledelsen her søgte at skrive sig ud af den omstændighed, at man havde siddet rigsforstanderens vilje overhørig og handlet mod hans ønsker (det var bl.a. afsendt så sent i forhold til Winholts afrejse til Novgorod, at Sture ikke kunne nå at protestere). Over for russerne har de svenske forhandlere formentlig peget på nødvendigheden af en time-out for at få løst grænsespørgsmålet, inden en ny fred kunne komme i stand, for på den måde at opnå en kortvarig stilstand, hvorunder man kunne færdigforhandle forbundet med Livland.

Sammenfattende gav det habsburgske Ruslandsdiplomati kortvarigt Sverige en enestående mulighed for at få løst sine problemer med russerne, en mulighed, der tilmed blev forlænget, da Ivan III i 1492 gik i krig med Litauen og fik brug for fred på sin nordlige flanke. Men muligheden blev forpasset, dels fordi Maximilian opgav den russiske åbning, så snart han ikke længere havde brug for den i sine central-europæiske affærer, og dels grundet indre opposition i Sverige. Som kilderne viser, modsatte betydningsfulde medlemmer af rigsrådet sig selve grundlaget for Stures Ruslandspolitik og søgte et udvirke et paradigmeskifte i denne ved at etablere en anti-russisk forsvarsalliance med Livland. I dette forsøg saboterede de bevidst Stures storpolitiske spil og åbnede dermed en tidlig brudflade mellem rigsforstander og rigsrådsopposition, der vistnok har været upåagtet af forskningen. At alliancen med Livland faldt til jorden allerede i sommeren 1493, fordi ordensmesteren i sidste ende foretrak at indgå en tiårig fredsaftale med Rusland, hører til historiens ironi.

SUMMARY

An Unknown Diplomatic Exchange between Sten Sture and Ivan III: On Sweden's place in Habsburg-Russian Diplomacy 1488-93

It has long since been known that there was a "Swedish connection" in the Habsburg-Muscovy diplomatic exchanges that resulted in the conclusion of an anti-Jagiellonian alliance in 1490-91. The imperial envoy Georg von Thurn visited Sweden twice *en route* from Moscow with the express objective of enlisting the

country in the emerging alliance against Poland and obtaining the Swedish crown for the future emperor Maximilian or his son Philip of Burgundy. However, a reading of the Russian sources for the episode, which have largely been ignored by historians, reveals that there was more to the Swedish involvement, and that it had more consequences within Sweden, than hitherto understood. In particular, the discovery of a diplomatic exchange between the Swedish regent Sten Sture and Grand Prince Ivan III of Muscovy sometime in 1490-91 necessitates a reinterpretation of the existing sources.

Briefly speaking, during his first visit to Sweden in 1490 von Thurn was asked by the Swedish leadership to intercede with Ivan III concerning ongoing disputes on the common border in Karelia. As a result of von Thurn's efforts, we must believe, Sten Sture was offered the opportunity to send an envoy directly to Moscow, thus bypassing Novgorod which was Sweden's normal negotiation and treaty partner, even after its incorporation into Muscovy in 1478. Exceptionally, Ivan III reciprocated the embassy, sending his treasurer to Sweden with the offer of a two-year diplomatic 'time-out' (*srok*) during which to settle outstanding disputes between the two sides. The time-out, which was a usual feature in Russian treaties, would outlast the existing Swedish-Russian peace treaty, due to expire in December 1492, by a year, till Christmas 1493. For final negotiations on the time-out, the Grand Prince referred the Swedes to Novgorod.

Accordingly, Sten Sture asked the governor at Viborg in Swedish Karelia, who traditionally ran Sweden's diplomatic relations with Russia, to send an embassy to Novgorod and settle the matter. However, the governor, in conjunction with other leading persons in Finland, including the Bishop of Åbo, disobeyed the regent and refrained from sending off the embassy, thus initiating a hitherto unknown conflict (among many others) between regent and opposition in the Swedish Council of the Realm. Consequently, Sten Sture had to ask von Thurn, then on the way to his second visit in Moscow in 1491, to petition Ivan III for a postponement of the *srok* for another six months.

The reason for the insubordination of the Finnish leadership was most likely a desire by an influential party in the Council to substitute the age-old security policy vis-à-vis Russia, based as it was on unstable short-term peace treaties, with an anti-Russian defense alliance with Livonia, negotiations for which were actually begun in early 1493. The motive for the shift was both strategic and religious, as Orthodox Russia was largely seen as a stand-in for the Turks in the Catholic crusading rhetoric of the time; and as even the defense of Finland was perceived in crusading terms, not least by the Swedish prelates. Consequently, when Swedish-Russian negotiations began concurrently with the Swedish-Livonian talks, the governor at Viborg once again crossed Sten Sture by concluding exactly the kind of short-term treaty he had so far rejected, despite a Russian offer of a ten-year treaty and Sten Sture's plea for a long-term peace. This was done to pave the way for the alliance with Livonia. Ironically, later in 1493 the Livonians discontinued the talks with the Swedes to conclude a ten-year peace with the Russians.